

Slovenski informacijski sistem bonitet komitentov bank in hranilnic (SISBON) kot preventivni dejavnik za preprečevanje goljufij v bančništvu

Igor Lamberger

Povzetek:

Namen prispevka:

Namen prispevka je predstavitev problematike gospodarske kriminalitete in preventivnih dejavnikov, ki lahko vplivajo na pogostost oz. na možnost izvrševanja kriminalitete na področju finančnih trgov. Kreditno poslovanje je eno izmed najbolj pomembnih področij poslovanja bank. Banke plasirajo svoja sredstva komitentom v obliki najrazličnejših kreditov. Mnogokrat se zgodi, da se kreditorejmalci, ki so že preveč zadolženi in ne morejo vračati obveznosti, pojavljajo kot kreditorejmalci pri različnih bankah, zamolčijo pa svojo predhodno zadolženost. Do sedaj je bilo zaradi nepovezanosti med bankami in hranilnicami težko preverjati zadolženost kreditorejmalcev, ki so lahko komitenti različnih bank in hranilnic. S 1. januarjem 2008 so banke in hranilnice v Sloveniji vzpostavile Slovenski informacijski sistem bonitet komitentov bank in hranilnic (SISBON), ki zajema podatke o zadolženosti pravnih in fizičnih oseb. Cilj raziskave je ugotoviti, ali bo uvedba SISBON-a imela pozitivne vplive na zmanjšanje možnosti izvrševanja določenih kaznivih dejanj s področja gospodarske kriminalitete.

Metodologija:

Pri raziskavi je bila uporabljena študija primerov, intervju ter zbiranje in analiza kvantitativnih in kvalitativnih podatkov. Uporabljen je bil pozitivistični pristop, teoretično področje prispevka je kriminaliteta na finančnih trgih.

Ugotovitve:

Uvedba sistema SISBON bo pomenila veliko prednost za kreditodajalce v smislu preverjanja bonitete kreditorejmalca, saj bo omogočala pregled podatkov o njegovi pretekli zadolženosti oz. kreditni sposobnosti, posledično pa se bo zmanjšala možnost izvajanja gospodarske kriminalitete.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Omejitve raziskave so lahko v pomanjkljivosti podatkov, saj je za gospodarsko kriminaliteto značilno t. i. »sivo polje«, hkrati pa so banke zavezane k varovanju podatkov, ki jih obdelujejo. Priložnosti za nadaljnje raziskovanje bodo nastopile po nekaj letih, ko bo nov sistem deloval in pokazal ali je dejansko prišlo do zmanjšanja možnosti izvrševanja gospodarske kriminalitete na tem področju.

Praktična uporabnost:

Članek daje praktično uporabnost na področju upoštevanja preventivnih dejavnikov pri poslovanju subjektov na finančnem trgu, kjer se lahko z doslednim upoštevanjem možnosti, ki jih daje SISBON, zmanjša tveganje izpostavljenosti finančnih institucij pred kriminaliteto.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Izvirnost prispevka je v analizi vpliva preventive na gospodarsko kriminaliteto, ki je v praksi in teoriji malokdaj upoštevana.

Ključne besede: gospodarska kriminaliteta, finančni trgi, preventivni dejavniki

1 UVOD

Poslovne banke delujejo na finančnem trgu kot finančni posredniki. Od komitentov, ki imajo višek finančnih sredstev, sprejemajo naložbena sredstva in jih plasirajo komitentom, ki finančna sredstva potrebujejo. Takšno poslovanje poslovnih bank pa je nujno povezano s tveganji, katerim so izpostavljene. Njihovo definiranje, merjenje, prevzemanje in obvladovanje je za poslovanje bank zelo pomembno.

Vse finančne institucije pa se pri svojem poslovanju soočajo s kriminalnimi dejanji fizičnih in pravnih oseb, ki vplivajo na varnost poslovanja in s tem tudi na negotovost načrtovanega zaključka poslovnega dogodka ob nejasnosti glede morebitne višine škode, ki nastane zaradi nastopa določenega tveganja. Kriminalna dejanja v finančnih institucijah imenujemo tudi gospodarski kriminal, katerega značilnost je, da je dejaven v gospodarskem okolju in da ne moremo ugotoviti, koliko tega kriminala dejansko obstaja in koliko škode povzroča. O dejanskem obsegu gospodarskega kriminala lahko samo ugibamo, saj predstavlja odkriti del gospodarskega kriminala le del "ledene gore", ki gleda iz vode. S "sivim poljem" označujemo tisti del gospodarskega kriminala, ki ostaja organom raziskovanja, pregona in sodstva za vedno prikrit.

Kriminološke teorije so poskušale svojo veljavnost dokazati tudi na področju gospodarskega kriminala, kar jim je uspelo le delno. Ena izmed pomembnejših je Sutherlandova teorija o kriminalu "belega ovratnika".

Finančne institucije so za delovanje gospodarskega kriminala še posebej vabljive, saj je predmet njihovega delovanja denar v vseh bolj ali manj likvidnih oblikah, kar pomeni, da se protipravna premoženjska korist, pridobljena s kaznivimi dejanji, že nahaja v bolj ali manj likvidni obliki.

Borba proti finančnemu kriminalu je zaradi tega zelo pomembna za posamezne finančne institucije, kakor tudi za državo, saj se lahko nezaupanje v finančne institucije izkaže kot umikanje tujih naložb iz nacionalne ekonomije. Za preprečevanje finančnega kriminala pa morajo v prvi vrsti skrbeti same finančne institucije s svojimi nadzornimi in kontrolnimi mehanizmi.

Boju proti gospodarski kriminaliteti pa lahko pripomore tudi učinkovita preventiva oz. mehanizmi, ki tovrstno kriminaliteto vsaj na nekaterih področjih učinkoviti preprečujejo.

2 TVEGANJA V FINANČNIH INSTITUCIJAH

Že od začetka ekonomskih aktivnosti fizičnih in gospodarskih subjektov je pri njihovem poslovanju prisotna določena mera tveganja, katere velikost je odvisna od številnih dejavnikov. V sodobnem gospodarskem okolju se ekonomski subjekti srečujejo z različnimi spremembami v okolju, kakor tudi z nepričakovanimi dogodki. S temi predpostavkami je potrebno pri vsaki ekonomski dejavnosti vnaprej računati in jih poskušati že pred njihovim vplivanjem določiti, izmeriti njihove velikosti, smer, posledice in pogostost njihovih vplivov. Ekonomski subjekti obvladujejo in zmanjšujejo tveganja ekonomskih aktivnosti s tem, da s kar najbolj racionalnim obnašanjem pri ekonomskih aktivnostih in posamezna tveganja obvladujejo z različnimi finančnimi instrumenti oziroma upravljanjem s tveganji.

Tveganje poslovanja je stalen spremljevalec finančnih institucij in zajema številna tveganja. Ena izmed pomembnejših nalog managementa v finančnih institucijah pa je uravnavanje in obvladovanje tveganj.

Še posebej se tveganje odraža v poslovanju bank, kar izhaja iz njihove glavne funkcije plasiranja sredstev, hkrati pa prevzemanje večjih ali manjših tveganj pomeni glavni vir zaslužkov bank. Tveganje pomeni nestanovitnost uresničitve načrtovanega poslovnega dogodka. Izidi niso nujno slabi, so pa negotovi. Zaradi tega banke poskušajo najti učinkovit način za merjenje in uravnavanje tveganja. Samo celovito poznavanje tveganj vodi k možnosti njihovega nadzorovanja in določanja njihove cene. Današnja tveganja pa niso več enostavna, ampak so kompleksna, zato so tudi pristopi k njihovem obvladovanju in upravljanju z njimi kompleksni.

Teoretične definicije tveganj tako domačih kot tujih ekonomistov so si zelo podobne:

- ◆ Mramor¹ opisuje tveganje kot nezmožnost, da bi pravilno napovedali prihodnji tok dogodkov oziroma kot nezmožnost popolnoma nadzorovati, ali bodo rezultati prihodnjega toka dogodkov enaki načrtovanim,
- ◆ po La Crossu² gre pri tveganju za negotovost glede prihodnjih rezultatov,
- ◆ Jorion³ govori o tveganju nestanovitnosti pričakovanih rezultatov,
- ◆ Bessis⁴ meni, da v bančnem okolju prihaja do številnih tveganj donosa.

Navedene definicije kažejo, da tveganje obsega tako želene kot tudi nezaželene rezultate. Obstaja pa razlika med tveganjem in negotovostjo. Tveganje pomeni, da je verjetnost možnih prihodnjih izidov znana in izmerljiva, kar lahko opredelimo s pojmom objektivna verjetnost. Pri negotovosti so prihodnji izidi in verjetnost za njihovo realizacijo neznani in stvar subjektivne presoje⁵. Govorimo o subjektivni verjetnosti.

Negotovosti, ki povzročajo gospodarsko oziroma bančno tveganje, delimo na tri vrste:

¹ Mramor, D.: Uvod v poslovne finance, 1993

² La Cross: A Framework For Interest Rate Risk Management, 1997

³ Jorion, P.: Valute At Risk, 1997

⁴ Bessis, J.: Risk Management in Banking, 1998

⁵ Veselinovič, D.: Opcije in drugi terminski (izvedeni) finančni instrumenti, 1998

- ♦ naravne, kot so potresi, poplave, neurja, požari, suša, toča in drugi elementarni pojavi, na katere človeška volja nima vpliva,
- ♦ človeške, ki jih povzroči človek s svojim ravnanjem, delovanjem, obnašanjem, navadami in ekscesi (kraje, tatvine, vojne...),
- ♦ ekonomske, ki pomenijo spremembe pogojev ekonomskega delovanja, tehnično - tehnološke spremembe, spremembe v konkurenci na trgu, spremembe stroškov in drugih pogojev poslovanja.

2.1 Osnovna bančna tveganja

Poznamo takšna tveganja, ki se jim je pri poslovanju nemogoče izogniti, in takšna tveganja, ki se jim lahko z dobrim poznavanjem in upravljanjem z njimi izognemo. Poznavanje bančnih tveganj in upravljanje z njimi je bistvenega, lahko tudi usodnega pomena za banko.

Teoretiki so različno klasificirali različne vrste bančnih tveganj. Tako J. F. Sinkey, Jr. deli tveganja na tri kritična, ki izhajajo iz premoženjske bilance (kreditno, likvidnostno in tveganje spremembe obrestne mere). Iz aktivne strani premoženjske bilance banke izhajata kreditno in likvidnostno tveganje, iz pasivne strani likvidnostno tveganje, iz razmerja med aktivno in pasivno stranjo pa tveganje spremembe obrestne mere. Prav tako iz razmerja med aktivno in pasivno stranjo izhaja tudi tveganje z managementom (capita – management risk). S premoženjsko bilanco je povezano tudi tveganje v zvezi z zunajbilančnimi aktivnostmi in z listinjenjem (securitization). A. Saunders bančna tveganja obravnava kot tveganja finančnih posrednikov na naslednji način:

- ♦ tveganje spremembe obrestne mere (interest rate risk),
- ♦ kreditna tveganja (credit risk),
- ♦ zunajbilančna tveganja (off balance sheet risk),
- ♦ tehnološko – operativno tveganje (technology operation risk),
- ♦ tveganje spremembe deviznega tečaja (foreign exchange rate risk),
- ♦ tveganje, povezano z državo dolžnika (country risk) in tveganje, povezano z državo kot dolžnikom (sovereign risk),
- ♦ likvidnostno tveganje (liquidity risk).

Po J. Bessisu⁶ je izpostavljenost bank tveganjem odvisna od:

- ♦ splošne ekonomske situacije v matični državi in na trgu, kjer poslujejo,
- ♦ stopnje reguliranosti finančnega trga,
- ♦ tipa in značaja banke,
- ♦ velikosti banke,
- ♦ organizacijske in informacijske opremljenosti banke.

Posamezna bančna tveganja so za posamezno banko različno pomembna, banka pa ima do zavarovanja pred raznimi tveganji tudi različen odnos. Tveganjem, ki so za njeno poslovanje pomembnejša, posveča večji pomen, drugim pa manjši. Glavna bančna tveganja v odvisnosti od izpostavljenosti bank tveganjem J. Bessis razdeli na bančna tveganja, odvisna od:

- ♦ kreditov,
- ♦ likvidnosti,
- ♦ obrestnih mer,

⁶ Bessis, J.: Risk Management in Banking, 1998

- ♦ finančnega trga,
- ♦ tečaja tujih valut,
- ♦ zmožnosti plačila.

Po razmišljanju P. Joriona⁷ so podjetja in izpostavljene trem vrstam tveganj:

- ♦ poslovna tveganja se nanašajo na trg proizvodov, na katerem podjetje nastopa in vključuje tehnološke inovacije, oblikovanje proizvodov in trženje; to so tisti dejavniki, s katerimi podjetja pridobivajo konkurenčne prednosti in kar prispeva k povečanju vrednosti podjetij in njihovih delnic,
- ♦ strateška tveganja izvirajo iz temeljnih sprememb v ekonomskem in političnem okolju; tukaj je znan primer izgube ekonomske in politične moči bivše Sovjetske zveze, do česar je prišlo zaradi zmanjšane vlaganja v vojaško industrijo; med to vrsto tveganj sodijo tudi nacionalizacije in razlastitve (tudi v letu 2000 smo pričali razlastitev v Namibiji); zavarovanje pred to vrsto tveganj je zelo težavno, najboljša možnost je razpršitev (diverzifikacija) portfelja naložb med različne poslovne linije in države,
- ♦ finančna tveganja se pojavljajo pri izgubah na finančnih trgih, vzrok pa so spremembe finančnih spremenljivk (obrestne mere, menjalniški tečaji); izpostavljenost tem vrstam tveganj je mogoče dokaj dobro optimizirati; podjetja se posvetijo tistim izdelkom in storitvam, ki jih najbolje obvladajo. Finančne institucije pa aktivneje upravljajo s temi vrstami tveganja; pravilno merjenje in upravljanje izpostavljenosti tem tveganjem je osnova za to, da lahko banka ponudi nižjo ceno upravljanja s tveganji kot konkurenca.

Najširša opredelitev tveganj v finančnem poslovanju bi lahko vključevala naslednje kategorije: splošna tržna, organizacijska in operativna tveganja, tveganja spremembe zakonske ureditve ter finančna tveganja. Finančna tveganja so najbolj specifična in z novo zakonsko ureditvijo (Zakon o bančništvu) so najbolj poudarjena likvidnostna, kreditna, valutna in druga tržna tveganja (delnice, obveznice, izvedeni finančni instrumenti...). Za vsa ta tveganja mora finančna institucija izdelati postopke za upravljanje in merjenje posameznih tveganj ter sprejeti ukrepe in postopke obvladovanja navedenih vrst tveganj z učinkovitimi notranjimi kontrolami.

2.1.1 Kreditna tveganja

Kreditno tveganje je definirano kot izguba, kadar posojilojemalec ni zmožen vrniti dolga oziroma je njegova kreditna kvaliteta poslabšana. V tej preprosti definiciji pa so zajeta različna vrsta tveganj. Količino izgube pri tem tveganju predstavlja dolg posojilojemalca, kvaliteta pa je odvisna od verjetnosti, da bo prišlo do nezmožnosti odplačila dolga in garancij, ki zmanjšujejo posojilodajalčevo izgubo v primeru neporavnane dolga s strani posojilojemalca. Velikost tveganja, ki ga lahko gledamo kot morebitni neporavnani dolg, pa se razlikuje od izgube v primeru nezmožnosti vrnitve dolga posojilojemalca zaradi izboljšanje kvalitete stanja posojilojemalca in poravnave dolga. Poravnave so odvisne od dejavnikov, ki blažijo kreditno dejavnost. To so garancije, hipoteke ali jamstva tretjih oseb, sposobnost pogajanja s posojilojemalci in ostale oblike zavarovanj, ki so na voljo za poplačilo dolgov (menice, vrednostni papirji, depoziti in podobno).

⁷ Jorion, P.: Valute At Risk, 1997

Kreditno tveganje oziroma tveganje izpada terjatev je na osrednjem mestu pri kreditnih naložbah poslovnih bank. Pri tem pomeni to popolno ali delno izgubo pri bilančnih terjatvah, kar pomeni nevarnost nevrčila kredita, obresti, provizije in drugih stroškov, ki bi jih moral kreditojemalec plačati poslovni banki⁸.

Pri vsakem kreditiranju prevzame banka tveganje, da kreditojemalec kredita ne bo vrnil v roku, oziroma ga sploh ne bo vrnil. Banka mora torej računati z možnostjo izpada pri vračanju kredita in pri aktivnih obrestih, občasno ali trajno. Pri občasnem izpadu je prizadeta likvidnost banke, pri trajnem pa tudi premoženje banke. Zaradi tega mora imeti banka nadzor nad poslovanjem svojih dolžnikov. Na stopnjo kreditnega tveganja poleg kreditne sposobnosti oziroma nesposobnosti kreditojemalca vpliva tudi višina kredita, vrsta kredita, čas trajanja kredita in način zavarovanja kredita.

V današnjem času se zaradi tržne izpostavljenosti bank obrestne mere znižujejo, kar pomeni, da bodo banke v prihodnosti lahko rast dobička povečevale le s povečanjem obsega kreditiranja, kar pa vodi v prevzemanje vedno večjega kreditnega tveganja. Rast naložb praviloma vodi v poslabšanje kvalitete teh naložb, saj banka kreditira kreditojemalce z vedno slabšo kreditno sposobnostjo, ki jih drugače ne bi.

Banke lahko zaidejo v težave, če ne uspejo prepoznati slabih terjatev, oblikovati rezervacij za njihov morebiten odpis in pravočasno izključiti prihodke od obresti. Kreditiranje mora biti s strani banke kontrolirano v celotnem trajanju kreditnega odnosa, saj popolnoma zavarovanega kredita ne moremo nikoli doseči. Največ problematičnih kreditov nastane pri kreditnih odnosih, ki temeljijo na zastavi (kolateralu). Zavarovanje kredita je nujno potrebno, zavedati pa se moramo, da kreditojemalec lahko obroke in obresti kredita vrača le iz pozitivnega denarnega toka. V mnogih primerih se je zato zastava izkazala za dokaj slabo zavarovanje kredita, saj ni zadostovala za poplačilo osnovnega dolga. To velja zlasti takrat, ko je za posojilodajalca uveden stečajni postopek. Zaradi tega je zastava premičnin in nepremičnin zlasti nevarna, če zamenja analizo kreditojemalca in kreditno kontrolo in ni njen sestavni del. Politika odobravanja kreditov na osnovi zastave najbolj vpliva na kvaliteto kreditnega portfelja. Nujno je, da je kredit odobren kreditno sposobnim subjektom, pravilno strukturiran, kar pomeni, da je rokavno določen in da se izpolnjujejo medsebojne obveznosti, ki sta jih poleg osnovnih sklenila banka in kreditojemalec (soglasja za reorganizacije v poslovnem procesu, izplačilo dividend, obseg komercialnega poslovanja preko banke...). Zagotoviti je potrebno stalno spremljanje finančnega stanja komitenta oziroma stalno kontrolo poslovanja posojiljemalca. Pri kreditnem tveganju mora biti pozornost usmerjena tudi na koncentracijo tveganja. To pomeni, da mora banka kredite razporejati posojiljemalcem glede na dejavnost komitenta, panogo in regijo ter tako preprečiti pretirano koncentracijo kreditov.

Cilj poslovne politike banke je vedno ustvarjanje prihodkov. Vsaka rast kreditne dejavnosti banke v pogojih hitre gospodarske rasti sicer na kratki rok poveča prihodke banke, hkrati pa se povečuje kreditno tveganje. Zaradi tega morajo banke pred plasiranjem kredita izdelati oceno kreditne sposobnosti kreditojemalca. Te ocene pa vedno niso kvalitetno izvedene in točne, ali pa se kreditna sposobnost s časom poslabšuje. Največje tveganje, s katerim se banke srečujejo, je zato tveganje, da

⁸ Bobek, D.: Organiziranje in poslovanje bank, 1992

kreditojemalec ne bo izpolnjeval svojih pogodbeno določenih obveznosti, vračilo obrokov kredita in obresti.

2.1.1.1 Tveganje nezmožnosti vračila

Nezmožnost vračila je zelo nepredvidljivo in se ga v večini primerov ne da predvideti vnaprej. Obstaja več razlogov za nezmožnost vračila kredita kreditojemalca, ki se kaže v neizpolnjevanju plačilnih obveznosti, v nespoštovanju pogodbenih določil in ekonomski nezmožnosti plačil.

O plačilni nesposobnosti govorimo takrat, kadar odplačilo dolgov zamuja pogodbeno dogovorjene roke za približno mesec dni. Nespoštovanje pogodbenih obveznosti označimo tudi kot tehnično nesposobnost, ki pa ponavadi še ne ogroža posojilojemalčevega premoženja. Pri pogodbenih odnosih, ki v primeru tehnične nesposobnosti določajo takojšnje vračilo še nezapadlih obrokov kredita, pa lahko posojilojemalci v tem primeru bankrotirajo, saj nimajo dovolj sredstev za poplačilo dolga. Nesposobnost vračila je lahko ekonomska in se pojavi, ko se vrednost sredstev posojilojemalca zmanjša pod vrednost obstoječega dolga. Ekonomska vrednost sredstev predstavlja diskontirano vrednost pričakovanih denarnih prilivov v prihodnosti. Ekonomska sposobnost ima velik pomen, sama po sebi pa ne sproža kakšnih posebnih ukrepov, daje pa slutiti, da bo vrednost denarnih prilivov posojilojemalca v prihodnosti takšna, da v prihodnosti ne bo mogel odplačevati dolga.

Definiranje nesposobnosti plačila je pomembno za izračun verjetnosti, da do poplačila dolga do kreditojemalca ne bo prišlo. Meri se z verjetnostjo, da v določenem časovnem obdobju pride do nesposobnosti vračila dolga. Verjetnost je odvisna od ekonomskega stanja posojilojemalca, ki je odvisno od številnih dejavnikov (donosnost, rast, razvoj, tendence rasti, tržni izgledi, velikost gospodarske družbe, dejavniki konkurence, kvalitete vodstva in delničarji).

Nesposobnost vračila ne more biti merjena direktno, ampak se uporabljajo pretekli statistični podatki, ki kažejo na stopnjo nesposobnosti vrnitve dolga. Iz podatkov se da predvideti trende pokazateljev nezmožnosti plačil za različne panoge. Statistični podatki imajo to slabo lastnost, da izključujejo pričakovanja plačilne sposobnosti posojilojemalcev v prihodnosti. Obstajajo različni načini razvrščanja kreditojemalcev glede na njihove kreditne sposobnosti. Ocena lahko vsebuje tudi kvaliteto zavarovanj v primeru nezmožnosti vrnitve dolga posojilojemalcev.

2.1.1.2 Tveganje ob predvidevanju

Banka mora spremljati stanje kredita tudi po odobritvi tako, da enkrat ali večkrat letno od kreditojemalca zahteva poslovno dokumentacijo, iz katere je razvidno, kako kreditojemalec posluje. Boniteto in kreditno sposobnost ugotavlja banka z namenom, da zmanjša tveganje v poslovanju do konkretnega kreditojemalca.

Kreditno tveganje ne zajema samo tradicionalnih področij kreditov in dolžniških vrednostnih papirjev, ampak zajema tudi kreditne garancije in številne izvenbilančne posle, ki zahtevajo stalno nadgrajevanje analize kreditne izpostavljenosti banke.

Izpostavljenost pomeni tisti znesek tveganja v primeru zamude ali neizpolnjevanja pogodbeno določenih obveznosti brez upoštevanja možnosti vračila odobrenega kredita.

Dokler neizpolnjevanje pogodbenih obveznosti ni natančno določena oziroma še ni nastopila, govorimo o prihodnjih zneskih tveganja. Ko do neizpolnjevanja pogodbenih obveznosti dejansko pride, govorimo o nastopu izpostavljenosti, pri čemer moramo upoštevati datum nastanka izpostavljenosti.

Visoka stopnja prilagodljivosti komitentom se doseže z določanjem kreditnih linij. S tem se določi maksimalni znesek kredita, ki ga bo banka kreditojemalcu odobrila. Na ta način banka pred začetkom kreditiranja temeljito analizira kreditojemalčeve kreditne potrebe in določi limit, do katerega se lahko zadolži. Po odobritvi limita lahko kreditojemalec koristi sredstva brez novih analiz poslovanja, pod pogojem, da se njegov gospodarski položaj med tem ni poslabšal. Določitev kreditne linije pomeni pripravljenost banke, da posodi določen znesek sredstev, kar zanjo pomeni tudi moralno obveznost. Časovni rok izpostavljenosti banke je določen s seznamom povračil oziroma z domnevami in projekcijami. Te vključujejo tudi odobrene kreditne linije, katerih poraba je le delno realizirana. Predvidevanje tveganja je nenatančno zaradi tega, ker ne moremo določiti prihodnje stopnje tveganja. Pri kreditih, kjer obstaja časovni razpored vrnitve dolga, je tveganje napačnega predvidevanja zelo majhno.

Vzroki tveganj ob predvidevanju niso odvisni samo od posojilojemalcev, ampak tudi od tržnih gibanj, saj je vračanje dolgov odvisno tudi od razmer na trgu, ki se neprestano spreminjajo.

2.1.1.3 Tveganje vračila dolga

Zavarovanje danega kredita s premoženjem kreditojemalca pomeni manjše tveganje za banko. Banka preveri, ali ima posojilojemalec dovolj kvalitetnih sredstev za zavarovanje kredita, ki pa morajo biti brez stvarnih in pravnih bremen. Objektivno ocenjena vrednost zastavljenega premoženja mora presegati vrednost kredita (običajno za faktor 2). Pri zastavi premičnin je pomembna njihova starost, fizično stanje, stopnja specializacije in tehnologija. Pri zavarovanju kreditov s stvarnimi jamstvi (hipoteke, zastavne pravice na nepremičnine in premičnine, lombard in depozit) se banke ravna po predpisih Banke Slovenije, ki je predpisala faktorje, za koliko naj vrednost zastavljene premičnine ali nepremičnine presega glavnico danega kredita.

Pri prvovrstnem zavarovanju kredita (zavarovan pri zavarovalnici, depozit pri banki, državni vrednostni papirji...) je postopek preverjanja kreditne sposobnosti kreditojemalca veliko krajši, saj je tudi tveganje banke manjše.

Tveganje vračila dolga je odvisno od vrste premoženja, ki je bilo dano v zastavo. Pri zastavljenem denarju je tveganje enako nič, pri vrednostnih papirjih pa je odvisno od njihove občutljivosti na tržne spremembe, saj njihova vrednost niha. Tveganje izgube likvidacijske vrednosti drugih vrst premoženja (realno posestvo, avto, ladja, letalo, oprema...) je manjše kot pri vrednostnih papirjih, vendar se z naraščanjem časovnega obdobja zaradi staranja večja. Tveganje v primeru zastave se deli na tveganje vračila dolga in tveganje izgube vrednosti zastavljenih sredstev.

Poleg zastave sredstev se kot element zavarovanja pogosto uporablja tudi poroštvo. V tem primeru banka preverja boniteto tako kreditojemalca, kakor tudi poroka, ki bo v primeru neizpolnjevanja pogodbenih obveznosti s strani posojilojemalca sam prevzel

odplačilo kredita. Jamstva, dogovori in sporazumi zmanjšujejo tveganja banke, ker znižujejo izgubo v primeru nevračila kredita.

Pri poroštvu tretjega udeleženca govorimo o dveh tveganjih. Prvo je nesposobnost uveljavitve poroštva, kar je odvisno od narave poroštva. Drugo je tveganje neizpolnjevanja obveznosti poroka, ki so se nanj prenesle iz posojilojemalca, saj je verjetnost neizpolnjevanja posojilojemalca spremenjena v združeno verjetnost neizpolnjevanja obeh. Ponavadi je skupno tveganje veliko manjše kot posamezne verjetnosti posojilojemalca in poroka.

Trenutna plačilna nesposobnost posojilojemalca še ne pomeni, da kredita ne bo nikoli vrnil, čeprav se verjetnost vračila z daljšanjem tega časovnega obdobja manjša. Zamujanje vračil sproži ponovna pogajanja med banko in posojilojemalcem, v primeru, da so neuspešna, pa se pravna rešitev problema prenese na sodišče.

2.1.1.4 Nepričakovane izgube kreditnega tveganja

Izguba zaradi neizpolnjevanja obveznosti je odvisna od treh osnovnih dejavnikov:

- ◆ verjetnosti neizpolnjevanja,
- ◆ verjetnosti neizpolnjevanja obveznosti,
- ◆ povračila.

Pričakovana izguba je produkt izgube zaradi neizpolnjevanja obveznosti in verjetnosti neizpolnjevanja obveznosti, pri čemer predstavlja drugi del produkta znesek tveganja ali izpostavljanja, zmanjšano za dobljena vračila.

Statistika nam pomaga pri preprostem načinu odločanja o pričakovanih in nepričakovanih izgubah. Pričakovane izgube lahko izhajajo iz deviacij stopenj neizpolnjevanja. Deviacije izgub od povprečja so odvisne tudi od deviacij stopnje povračila in izpostavljenosti. Te deviacije pa je težje ovrednotiti kot tiste, ki izhajajo iz stopenj neizpolnjevanja, zato so pogosto pričakovane izgube ocenjene nenatančno in netočno.

Banke nadzorujejo kreditno tveganje iz vidika dveh osnovnih dimenzij: kreditne izpostavljenosti po obsegu in kreditne izpostavljenosti glede na pričakovani donos kreditov. Izračuna se cena in znesek možnega odobrenega kredita za posameznega posojilojemalca, obenem pa mora banka določiti tudi potencialno izgubo, ki jo lahko prevzame s plasmajem sredstev.

3 VLOGA PREVENTIVNIH DEJAVNIKOV PRI PREPREČEVANJU KRIMINALITETE

3.1 Goljufija

V Kazenskem zakoniku imamo dve kaznivi dejanji, ki govorita o goljufiji. Prvo je kaznivo dejanje goljufije po 217. členu KZ (v novem KZ je to 211. člen)⁹, drugo pa kaznivo dejanje poslovne goljufije po 234/B. členu KZ (v novem KZ je to 228. člen).

⁹ Velja od 1.11.2008 (Uradni list RS, št. 55/2008 z dne 04.06.2008)

Skupne značilnosti goljufij, opisanih v obeh členih so te, da nekdo nekoga spravi v zмотo, ga pusti v zmoti, da ta nekaj stori ali opusti v svojo škodo.

3.2 Pomen preventivnih dejavnosti

Pravica do varnosti oziroma do varnega življenja ni samo pravica, ampak tudi dolžnost vsakega posameznika, da skrbi za svojo varnost. Učinkovito preprečevanje kriminalitete je odvisno od številnih dejavnikov, kar pomeni, da je v to dejavnost treba vključiti različne družbene subjekte ter vzpostaviti skupno odgovornost. Policija in sodstvo ne moreta biti edina in ključna pri reševanju varnostnih problemov, zato je treba okrepiti dejavnosti za izboljšanje medsebojnega sodelovanja. Preventivna dejavnost policije in drugih nadzorstvenih institucij je najbolj pogosta na področju klasične kriminalitete, mogoča pa je tudi pri preprečevanju gospodarske kriminalitete na določenih področjih. Tako lahko s preventivnimi ukrepi preprečujemo določene oblike goljufij (npr. Nigerijska pisma, lažne loterije, pri uporabi plačilnih kartic...).

Ker je kriminal kompleksen problem, je tudi njegovo preprečevanje odvisno od številnih dejavnikov, ki zahtevajo celovit družben pristop, temelječ na sodelovanju oziroma partnerstvu. V praksi sodelovanje med različnimi subjekti samoupravnih lokalnih skupnosti že sedaj poteka. Nekaterе institucije, kot na primer policija, organi samoupravne lokalne skupnosti, zaposleni v zasebnem sektorju, prostovoljci, predstavniki medijev, izobraževalnih institucij, društva, socialne in zdravstvene službe, pravosodje, predstavniki hišnih svetov, poslovna skupnost in različna poklicna združenja, se združujejo v t. i. posvetovalna telesa ali pa skupno preventivno dejavnost vodijo na osnovi sporazumov oz. dogovorov.

3.3 Najpogostejše oblike goljufij pri najemanju kreditov

Analiza primerov goljufij, s katerimi so bile banke oškodovane, je pokazala, da so najpogostejše oblike goljufij naslednje:

- Veriženje – poslovne stranke banki zamolčijo svoje predhodne, še neporavnane obveznosti. Zaradi plačilne nezmožnosti niso sposobne odplačevati starih, kakor tudi ne novih obveznosti.
- Ponarejena dokazila o kreditni sposobnosti ali zavarovanju kredita – komitenti ponarejajo različne listine, s katerimi dokazujejo svojo kreditno sposobnost (ponarejeni izplačilni listi, bančni izpiski...) ali dokazila o zavarovanju kredita (ponarejeni izpiski iz zemljiške knjige, pogodbe, cenilni zapisniki...).
- Fiktivni kreditojemalci – v tem primeru se kredit najame na fiktivno (izmišljeno) osebo ali na ime druge osebe, uporabijo pa se ponarejeni ali predrugačeni osebni dokumenti in vsa druga dokumentacija.

V teh primerih prihaja do oškodovanja kreditodajalcev, saj kljub vsem predpisanim preverjanjem kreditne sposobnosti komitentov in zavarovanja vračila kredita, ostanejo brez svojih sredstev v celoti ali jih dobijo samo delno poplačane.

Največji problem za kreditodajalce pomenijo komitenti, ki se pojavijo prvič in nimajo znane bonitete. Stranka je lahko komitent druge banke, kjer zaradi slabe kreditne sposobnosti ali neodplačevanja že najetih kreditov več ne dobi novih kreditov, kar pa novemu kreditodajalcu ni poznano. Zaradi nepovezanosti bank, varstva osebnih

podatkov in bančne tajnosti namreč poizvedba oz. evidenca komitentov bank ni bila mogoča.

3.4 Slovenski informacijski sistem bonitet komitentov bank in hranilnic (SISBON)

S 1.1.2008 so banke in hranilnice v R Sloveniji uvedle elektronski informacijski sistem SISBON. Ta omogoča medsebojno izmenjavo in obdelavo osebnih podatkov o komitentih - fizičnih osebah med bankami in hranilnicami, podpisnicami Dogovora o postavitvi in uporabi informacijskega sistema SISBON. V informacijskem sistemu se zbirajo in obdelujejo podatki, ki se nanašajo na zadolženost in korektnost izpolnjevanja pogodbenih obveznosti fizičnih oseb posameznikov in so dodatna informacija za določitev njihove kreditne sposobnosti, od katere je odvisna odobritev posla in določitev pogojev za posamezno storitev, s tem pa se seveda zmanjša tudi izpostavljenost kreditodajalca pri sklepanju poslov s prebivalstvom.

Pravno podlago za vzpostavitev sistema SISBON predstavljata tretji in četrti odstavek 390. člena Zakona o bančništvu (ZBan-1)¹⁰.

Komitentom naj bi SISBON prinesel enostavnejše dokazovanje njihove bonitete, poenostavitev postopkov odobravanja posojil in s tem prihranek časa. Realnejša ocena bonitete komitenta omogoča pridobitev posojila v višini, ki jo še dovoljuje njegova kreditna sposobnost.

Podatki, ki se hranijo v informacijskem sistemu SISBON so naslednji:

- **matični podatki o komitentu**
 - davčna številka
 - osebno ime
 - datum in kraj rojstva
 - naslov stalnega prebivališča
 - naslov začasnega prebivališča
 - zaposlitev
- **matični podatki o poslih**
 - vrsta posla (transakcijski računi z odobrenim izrednim limitom, izredni limit, posojila, kreditne kartice, poročila drugim, druge terjatve)
 - datum sklenitve posla
 - oznaka valute
 - znesek ob odobritvi
 - znesek anuitete oz. obroka
 - vrsta anuitete oz. obroka
 - odplačilna doba v mesecih
 - podatki o moratoriju
 - datum vnosa posla v SISBON
- **poslovni dogodki, ki vplivajo na potek posla**
 - odplačilo dolga
 - predčasno poplačilo
 - sprememba odplačilne dobe
 - sprememba obroka
- **poslovni dogodki, ki niso v skladu s pogodbo**
 - odpoved posla zaradi neplačila dolga
 - neplačan zapadli dolg

¹⁰ Ur.l. RS, št. 131/2006 in 1/2008

- blokiranje
- deblokiranje

Čas hranjenja podatkov znaša šest let po zapadlosti oz. datuma dogodka.

3.5 Prednosti SISBON-a

SISBON bo omogočal oz. preprečeval naslednje:

- lažje preverjanje obstoječih obveznosti kreditojemalca,
- preverjanje izpolnjevanja preteklih pogodbenih določil,
- podatki o komitentu bodo realnejši,
- zmanjšana možnost odločanja o kreditu na osnovi lažnih podatkov,
- zmanjšanje možnosti izvajanja goljufij,

3.6 Pravice posameznika in (domnevne) slabosti sistema

Posameznik ima v skladu s pravili pravico do vpogleda oz. izpisa svojih podatkov, ki se nahajajo v elektronskem sistemu. V kolikor se s temi podatki ne strinja, lahko pisno zahteva spremembo ali izbris podatka pri banki ali hranilnici, ki je pristopila k sistemu SISBON. Če banka na osnovi zahtevka komitenta ugotovi, da podatki dejansko ne ustrezajo dejanskemu stanju, mora te podatke popraviti oz. izbrisati v 15-tih dneh od prejema zahtevka in o tem tudi obvestiti komitenta.

Kmalu po uveljavitvi sistema SISBON pa so se v določenih krogih začele pojavljati že kritike sistema in opozorila na določene slabosti. Najpogostejši so naslednji očitki novemu sistemu:

- varstvo osebnih podatkov,
- dražji krediti - intervalne EOM za bolj tvegane komitente,
- zavrnitev kredita – preusmeritev k nebančnim posrednikom,
- diskriminacija komitentov na osnovi internih pravil,
- nerazrešeni spori že zavedeni v sistemu,
- možna uporaba podatkov za druge namene (telekom, elektro,...)

4 ZAKLJUČEK

Banke in hranilnice se na področju kreditiranja prebivalstva brez dvoma soočajo z mnogimi tveganji. Preverjanje kreditne sposobnosti in zavarovanje vračil kreditov je kompleksno, ker nekateri komitenti prikazujejo drugačno stanje s pomočjo ponarejenih oz. predruženih listin. Zaradi tega je uvedba elektronskega informacijskega sistema SISBON za banke in hranilnice, kakor tudi za tiste komitente, ki poslujejo v skladu z zakoni, pravili in dobrimi poslovnimi navadami brez dvoma dobrodošla novost. Z vidika preprečevanja kriminalitete na gospodarskem področju pomeni nov preventivni dejavnik, ki bo bodočim potencialnim oškodovancem omogočal, da se na osnovi podatkov iz SISBON-a izognejo oškodovanju s strani komitentov in tako zmanjšajo svojo izpostavljenost in omejijo tveganje.

Če se bo SISBON uporabljal v skladu z zakonodajo, odpadejo tudi vsi pomisleki, ki se pojavljajo pri nekaterih posameznikih in civilnih združenjih. Namen SISBON- a ni v tem, da bi bili »pošteni« kreditnejalci dodatno kakorkoli sankcionirani, ampak v tem, da

izloči tiste, ki zaradi različnih razlogov niso sposobni vračati kredita, ki ga od banke ali hranilnice zahtevajo.

5 LITERATURA

1. BESSIS, J.: Risk Management in Banking, Chichester 1998,
2. BOBEK, D.: Finančni trg, EPF Maribor 1992,
3. BOBEK, D.: Organiziranje in poslovanje bank, EPF Maribor 1992,
4. BOBEK, D.: Sodobna banka, EPOK, Založba Obzorja Maribor 1989,
5. BOBEK, S.: Informatika za ekonomiste, EPF Maribor 1993,
6. BORAK, N.: Banke in tveganja, Zbornik, 3. Strokovno posvetovanje o bančništvu, Portorož, 1998,
7. BORAK, N.: Spremembe v bančnem okolju, Zbornik, 2. Strokovno posvetovanje o bančništvu, Portorož, 1997,
8. BORAK, N.: Učinkovitost bank, Zbornik, 4. Strokovno posvetovanje o bančništvu, Portorož, 1999,
9. JORION, P.: Value at Risk, Chikago 1997,
10. LA CROSS.: A Framework For Interest Rate Risk Management, Barkeley 1997,
11. LAMBERGER, I.: Poslovnost slovenskih bank, Diplomsko delo, EPF, Maribor, 1994,
12. LAMBERGER, I.: Obvladovanje gospodarskega kriminala v bankah in drugih finančnih institucijah, Magistrsko delo, EPF, Maribor, 2001,
13. MRAMOR, D.: Uvod v poslovne finance, GV, Ljubljana 1993,
14. ROSS, S.: Corporate Finance, 4. Izdaja, Boston, Irwin, 1996,